

ЛІТЕРАТУРА

1. Макконнел К.Р., Брю С.Л. Экономикс: Принципы, проблемы, политика. В 2 т. — Пер. с англ. — М.: Республика, 1992. — Т.2 — 400 с.
2. Маркс К. Капитал // Маркс К., Энгельс Ф. Твори. — 2-ге вид. — Т.23. — 907 с.
3. Самуельсон П. Экономика. Вводный курс: Пер. с англ. — М.: Прогресс, 1964. — 843 с.
4. Кодекс законів про працю України та інше законодавство про працю. — К.: Праця, 1997. — 287 с.
5. Дубініна О. Робота без «захисту». Колективний договір і профспілки відсутні на половині підприємств державної форми власності // Голос України. — 1999. — 26 листоп. — С.6.
6. Макконнел К.Р., Брю Ст. Л. Экономикс: принципы, проблемы, политика. В 2 т. — Пер. с англ. — М.: Республика, 1992. — Т.1 — 400 с.
7. Мальков В.Л. Франклин Рузвельт. Проблемы внутренней политики и дипломатии. — М.: Мысль, 1998. — 348 с.
8. Туган-Барановський М.І. Політика економія. Курс популярний. — К.: Основи, 1994. — 262 с.
9. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України // Голос України. — 1999. — 5 жовт. — С.4—13.

Т. Є. ОБОЛЕНСЬКА, канд. екон. наук

ВІДПОВІДНІСТЬ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ДО ЗАПИТІВ РИНКУ ПРАЦІ ЧЕРЕЗ СТАНДАРТИЗАЦІЮ

Стандартизація як діяльність з упорядкування і нормування в ринкових умовах починає проникати в нетрадиційні для себе сфери, у тому числі у сферу освіти, і це є цілком закономірно. Однак цілеспрямовано впливати на рух людства до прогресу стандартизація зможе тільки в тому разі, якщо ми виробимо відповідний ХХІ ст. світогляд, усвідомимо сутність подій, що відбуваються і мають відбуватися, та спробуємо на основі теорії пізнання сприяти процесам упорядкування і унормування в усіх сферах діяльності, а в освіті — тим паче. Отже, людство починає по-іншому підходити до вирішення проблем освіти — з позицій формування нової культури, розвитку особистості, звичайно, не забуваючи осмислювати минуле й екстраполювати його кращі здобутки на сьогодення.

Міркування про філософію стандартизації в явному і неявному вигляді звучать у Г.Б. Борисовського, А.Л. Васильєва, М.Б. Плущевського, що значно зміцніли на основі праць Р.Ф. Абдєєва, А.І.

Субетто й інших учених. Нині з'являються нові аспекти стандартизації, поглиблюються наші уявлення про суть самого поняття, бо постійно і скрізь відбуваються такі процеси, які логічно й історично приводять до поняття «стандарт».

Наявність процесів упорядкування і нормування у сфері освіти — це не стихійна стандартизація, а цілком закономірний процес, діалектичний шлях «наближення мислення до об'єкта, до все більшої відповідності наших уявлень до об'єктивної природи речей».

З усього комплексу завдань, спрямованих на реалізацію цілей, ідей і методів стандартизації у сфері освіти, виділимо завдання обґрунтування деяких методологічних положень.

На перший погляд, будь-яка стандартизація суперечить ідеї творчої освітньої діяльності і звичайно асоціюється з деякою зрівнялівкою, з адмініструванням, централізацією та уніфікацією.

Однак не варто забувати, що будь-який стандарт рухливий і динамічний, він лише фіксує зовнішні та внутрішні чинники й обставини, які так чи інакше впливають на оцінку результативності.

Разом з тим стандарт — це ще і могутній засіб підвищення якості предметної діяльності, що спонукає до одержання потрібного результату. Отже, стандартизація — це і процедура, що супроводжує етапи цілепокладання й оцінювання результативності в системі вищої освіти.

Стандартизація може бути твердою і м'якою. Ілюстрацією першого виду може слугувати система держстандартів у техніко-технологічній і виробничій сферах, невиконання яких карається за законом. Другий вид пов'язаний із трохи розмитим поняттям упорядкування. Воно стосується переважно гуманітарної сфери, коли критерії результативності багато в чому «пофарбовані» суб'єктивними уявленнями про рівень, якість і інші параметри об'єктів, що стандартизуються. Однак у будь-якому випадку стандартизація сприяє як конкретизації цілей і результатів, так і оптимізації процесу тієї чи іншої діяльності.

Найуніверсальнішою формулою може бути афоризм: «До творчості — через порядок». Стандартизація не вбиває творчого початку, не зводиться до твердого регламентування й алгоритмізації усього і вся. Вона виступає як засіб організації діяльності, що дає змогу розкласти системні якості об'єкта на його складові елементи; конкретизувати властивості цих елементів у їхніх взаємозв'язках; вчасно врахувати динаміку чинників, що детермінують; організувати пошук шляху до бажаного результату; ввести як обов'язкову процедуру співвіднесення цілей і результатів; сприяти корекції як цілей і результатів, так і процесу, що лежить між ними. Врешті-

решт стандартизація спрямована на досягнення належного рівня підготовки, якості й ефективності системи вищої освіти.

Об'єкти стандартизації можуть бути виявлені тільки на основі поглибленого аналізу самого поняття вищої освіти, що ми розглядаємо як цінність, систему, процес і результат. Ціннісний аспект характеризується переважно такими категоріями, як значущість, престиж, корисність і т.п., що так чи інакше стосуються глобальної проблеми виживання й удосконалювання цивілізації через відтворення і наповнення новим змістом таких понять, як моральність, освіченість, професіоналізм і культура. Саме ці категорії, на наш погляд, найбільш ємно відбивають сутність самої ідеї вищої освіти. Ціннісні орієнтири рухливі і динамічні. Вони відбивають сформовані в суспільстві уявлення про роль вищої освіти в житті кожної людини, про взаємозв'язки суспільного прогресу і освітньо-кваліфікаційного рівня, її якості. Таким чином, освіта як цінність завжди пов'язана з досить стійкою парадигмою, сформованою в суспільній і особистісній свідомості до такого найважливішого компонента освітньої діяльності, як цілепокладання, постановка суспільно і особистісно значущих цілей.

Виникає проблема розумної стандартизації цілей освіти, надання їм властивостей діагностичності і контрольованості. Ступінь діагностованості залежить від змісту того чи іншого компонента цілей. Знання, уміння, навички діагностуються і стандартизуються значно легше, ніж моральні, світоглядні і поведінкові якості особистості, риси творчої діяльності, громадянськості, відповідальності, працьовитості і т.п. Спроби формалізації цих «розмитих» соціально-педагогічних параметрів починалися неодноразово, але поки що без особливого успіху.

Один з можливих підходів до конкретизації цілей освіти — обґрунтування тезаурусу цілей, системи категорій і понять, у яких відбиваються змістовні сторони всіх передбачуваних компонентів навчального, виховного і розвиваючого характеру, які в сукупності характеризують модель «стандартного» випускника вищого навчального закладу. У моделі в концентрованому вигляді має відбиватись мета освіти. Вона відкрита, досить стабільна і разом з тим динамічна. У неї можуть бути внесені корективи в міру змін суспільних і особистісних вимог до вищої освіти того чи іншого освітньо-кваліфікаційного рівня чи спеціальності. Тому модель має бути прогностичною, наступницьки пов'язаною (по вертикалі та горизонталі) із суміжними освітніми ланками і з зовнішнім соціально-економічним середовищем. Вона має бути дуже чутливою до змін у цьому середовищі і вчасно, з необхідним випередженням відгукува-

тися на них. Усе це показує, що побудова прогностичної моделі випусника, у якій відбиті цінності і мета вищої освіти, — процес, безсумнівно, творчий, дослідницький, але водночас кожна модель і все «віяло» різноманітних моделей, що мають відбивати деякі типологічні характеристики цілей, цілком піддаються стандартизації і діагностиці (див., наприклад, праці В.П. Беспалько, Б.С. Гершунського, Р.М. Гурової, І.Я. Лернера, М.Н. Скаткіна, Е.Э. Смирнової, Н.Ф. Тализіної, В.А. Козакова).

Нова парадигма освіти, заснована на індивідуалізації і диференціації, варіативності й альтернативності освітніх систем і вищих навчальних закладів, гнучкості і динамічності навчально-програмної документації, її прогностичності й адаптивності до умов, що змінюються, до індивідуальних інтересів і здібностей студентів, слухачів, змушує по-новому оцінити можливості стандартизації стосовно цілісної системи освіти і компонентів, що входять до неї. У даному разі йдеться про справді динамічні стандарти, що визначають стратегію і тактику управління вищою освітою на всіх рівнях: суспільства в цілому, регіону, галузі (стосовно до професійної освіти), навчального закладу і викладацької діяльності.

Єдиними, а отже, у визначеній мірі стандартними, інваріантними вимогами до такої системи є саме ті, які, здавалося б, суперечать самій ідеї стандартизації. Справді, вимога варіативності припускає насамперед можливість вибору з усього спектра можливостей саме ту, яка щонайбільше відповідає інтересам людини, її індивідуальним особливостям. Адже для усвідомленого й аргументованого вибору навчального закладу (школи, гімназії, ліцею, коледжу, університету, академії, інституту і т.п.) необхідно мати досить чітке уявлення про те, чим вони відрізняються один від одного, який їх рівень акредитації. Певно, у варіативній освітній системі проблема акредитації, а отже, і стандартизації не тільки не знімається, а, навпаки, істотно загострюється й ускладнюється.

Крім «горизонтальної» варіативності, що супроводжується стандартизацією вищих навчальних закладів того самого освітньо-кваліфікаційного рівня, але різних за спеціальностями, існує природна варіативність навчальних закладів по «вертикалі». Якщо на єдиному горизонтальному рівні стандартизація сприяє вибору типу навчального закладу, то на рівні «вертикальному» йдеться вже не стільки про індивідуальний вибір, скільки про суспільно значущу наступність навчальних закладів різного рівня. Але наступність означає, що «вихід» нижчого ступеня освіти має

природним чином «стикуватися» із «входом» наступного ступеня. Отже, треба чітко знати, за якими саме параметрами таке «вертикальне» стикування може бути здійснене. Без процедур стандартизації подібне завдання розв'язати не вдасться. І хоча в цих процедурах необхідно дотримуватися почуття міри (оскільки зайва, надумана формалізація процесів наступності навряд чи доцільна), загальний підхід до проблеми наступності в системі вищої освіти має спиратися на стандартизацію відповідних рівнів освіти.

Гнучкість і динамічність навчально-методичної документації, підручників і навчальних посібників — показники необхідні, але відносні. Було б сумно, якби підвищена мінливість однієї навчальної дисципліни (наприклад, мікроекономіки) не супроводжувалася б синхронною мінливістю інших навчальних дисциплін (наприклад, політекономії, вищої математики, інформатики та комп'ютерної техніки тощо). Мову, отже, слід вести про своєрідну стандартизацію в системі міждисциплінарних зв'язків, коли ті чи інші розділи різних навчальних дисциплін гарантовано «стикуються» один з одним.

Якщо в ранг стандарту, тобто твердої і жорсткої норми, перевести суміш з вимог абстрактного характеру до змісту програм дисциплін, і до моделі фахівця у вигляді перерахування сфер його діяльності та дисциплін для вступних іспитів до ВНЗ, то якість навчання від цього навряд чи підвищиться, ринок праці залишиться в далечині, стандарт подібного роду, замкнений усередині сфери освіти, не буде працювати як частина механізму самоврядування, і наша система буде оцінюватися засобами самої системи, а це, як відомо, до позитивного результату не приведе.

Розроблений проект «Комплексу нормативних документів для розробки складових системи стандартів вищої освіти», зразка 1998 р., «заводить годинник» механізму самоврядування системи вищої освіти.

Стандарт тим і має відрізнятися від установлених навчально-методичною документацією (НМД) положень, що буде конкретніше визначати мету освітньої програми (образ результату), даючи змогу зіставити конкретний результат (як явище) з його образом — метою.

Практикою стандартизації доведено, що стандарт нам насамперед потрібен як єдина норма для злиття вузьковідомчих інтересів, у тому числі системі вищої освіти, для обґрунтованого збільшення розмаїтості освітніх послуг при безумовному дотриманні єдиних державних вимог до якості фундаментальної базової під-

готовки фахівців кожного напрямку, для правової захищеності кожного молодого громадянина України від необґрунтованих вимог до його освітньо-кваліфікаційного рівня.

Гадаємо, що в даний час справою першорядної важливості слід вважати:

1) формування соціального замовлення на випускника будь-якого напрямку підготовки та навчального закладу, розглядаючи цю проблему як національну, пов'язану з майбутнім нації;

2) удосконалення критеріїв оцінки відповідності результату освітнього процесу соціальному замовленню;

3) установа взаємозв'язку між вимогами на вході в систему одного рівня освіти і на виході з попереднього.

Поки що йдеться про систему вищої освіти з позицій макропідходу як про відкриту систему, яка взаємодіє із зовнішнім середовищем.

З позицій мікропідходу, тобто вирішення таких внутрішніх проблем, як уніфікація НМД, створення освітньо-професійних програм відповідного напрямку підготовки фахівців різних освітньо-кваліфікаційних рівнів, робочих навчальних планів і програм, можна також використовувати стандартизацію, але галузевого характеру, тому що ринок праці не цікавить, який варіант ми знайшли для створення єдиної форми типового навчального плану і програми. А от переходити до стандартизації змісту навчання краще після аналізу можливостей доцільної інтеграції кожної спеціальності на всіх рівнях.

Насамперед видається економічно обґрунтованим (і це найважливіший принцип стандартизації!) провести «ревізію» напрямів підготовки, спеціальностей і спеціалізацій, взаємоув'язати їх за освітньо-кваліфікаційними рівнями підготовки і переглянути на предмет виділення базового — державного «фундаменту» освіти нормативних навчальних дисциплін з безліччю різноманітних спеціалізацій регіонального характеру.

Принцип наступності — від рівня до рівня освіти на блочно-модульних засадах закладено вже сьогодні, за допомогою *класифікатора спеціальностей*, згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 24 травня 1997 р. №507 «Про перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями».

Таким чином, розглядаючи стандартизацію як діяльність з упорядкування і нормативно-інформаційного забезпечення, як сукупність слів «порядок плюс норми», нам видається необхідним установити головне: чи будемо, як і раніше, орієнтуватися на

замкнену авторитарну систему освіти, чи подумаємо про природний процес її самоорганізації, про систему відкритого типу, з горизонтальними і зворотними зв'язками управління?

Наукою доведено, що освіті як соціальній і інформаційній системі не можна нав'язувати шлях розвитку, але необхідно зрозуміти її власні тенденції і вивести на шлях руху людства до інформаційної цивілізації, при цьому не руйнуючи національних систем, їхніх традицій і цінностей.

Сформувати уявлення про систему вищої освіти можна і потрібно, виходячи з майбутнього, а засобом виявлення траєкторії руху має стати стандартизація.

Таким чином, сутність стандартизації в освіті не змінюється щодо прийнятого в міжнародній практиці визначення стандартизації (Керівництво ІСО/МЕК 2:1991) як діяльності, але уточнюється і розширюється порівняно з існуючими у сфері освіти і дійсності процесами упорядкування і нормування.

Уявимо собі модель механізму управління системи вищої освіти, що самоорганізується (схема 1), у якій, на наш погляд, чітко позначені роль і значення стандартизації як діяльності з упорядкування в оптимальному варіанті.

На схемі 1 показані причинно-наслідкові зв'язки як процесу розвитку системи вищої освіти, так і супровідної його діяльності з упорядкування, що приводить до необхідності стандартизації на даному етапі.

Механізм самоорганізації існує, існував і раніше, якщо заглянути в історію системи освіти, але тільки усвідомивши його структуру, обов'язкове функціонування зворотних зв'язків саморегуляції і саморозвитку, можна уявити контури системи вищої освіти майбутнього і прийняти правильне рішення про найдоцільніші зміни в сьогоденні.

Запровадження державного стандарту на напрям підготовки і спеціальність дає змогу встановити рівень якості освіти, що відповідає інтересам ринку праці в широкому його розумінні. Але при цьому істотно розширяє (при відповідній організації) можливості вищих навчальних закладів, які в конкурентній боротьбі за існування самі шукають оптимальні способи досягнення цілей освіти, що відповідають як державним стандартам, так і інтересам споживачів освітніх послуг.

Таким чином, становлення нової якості вищої освіти в процесі саморозвитку супроводжується процесами спрощення й ускладнення в їх діалектичній єдності.

Мається на увазі обмін інформацією системи освіти із зовнішнім середовищем на рівні кожного її елемента. Система вищої освіти

має уподібнитися «корі головного мозку, пронизаної судинами, що його живлять». Тільки тоді оточуюча нас дійсність як своєрідний «головний мозок» почне інтенсивний рух до прогресу, коли розгалужена інформаційна структура немов «кровоносна система», буде пронизувати і систему вищої освіти і навколишнє її середовище.

Світоглядний зміст цього поняття означає багатоваріантність процесів, вибір з альтернатив, різні швидкості розвитку, незворотність еволюції.

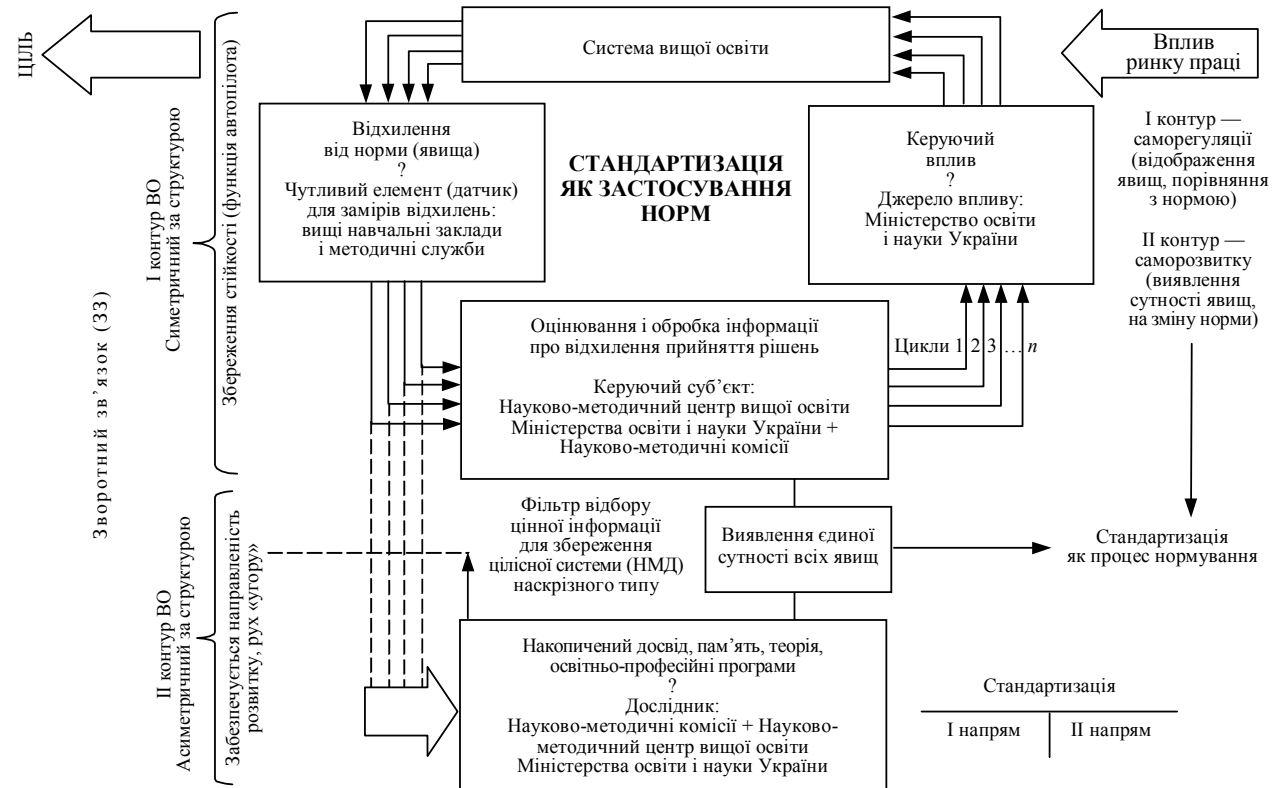


Схема 1. Модель механізму управління системи вищої освіти, що самоорганізується

Будь-якій складно організованій системі притаманна властивість відображення, а системі вищої освіти — тим більше, тому що на рівні відображення, яким володіє людська свідомість, навколишній світ стає пізнаним.

Упорядкування розглядається як обов'язкове спрощення системи вищої освіти і її підсистем, але не як зведення до примітива, а як оптимізація структури при економії витрат на досягнення цілей розвитку.

До проблем спрощення, напевно, варто віднести:

- скорочення ланок управління адміністративної системи;
- зменшення кількості директив, що надмірно регламентують діяльність вищих навчальних закладів;
- скорочення зайвої диференціації в підготовці кадрів (інтеграція в межах професійних інтересів);
- уніфікація (приведення до обґрунтованої однаковості) у процесах вищої освіти, у тому числі моделювання і стандартизація якісних характеристик результату і т.д.

На хвилі загального інтересу до підвищення якості функціонування будь-якої освітньої системи особливої актуальності набуває проблема стандартизації результатів освітньої діяльності. Вона інваріантна для різних ланок освіти, незалежно від їхнього рівня і профілю.

Сутність стандартизації — поняття універсальне і прийнятне для системи вищої освіти як діяльність, спрямована на досягнення оптимального ступеня упорядкування на кожному рівні за допомогою встановлення положень для загального і багаторазового застосування відносно реально існуючих і потенційних завдань.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Абдеев Р.Ф.* Философия информационной цивилизации. — М.: Владос, 1994. — 335 с.
2. *Климантович Н.Д.* Без формул о синергетике. — Минск: Вышэйш. шк., 1986. — 249 с.
3. *Семеригов В.Н.* Стандартизация как наука о нормативно-информационном обеспечении экономического развития государства // Стандарты и качество. — 1997. — № 4. — С.43.
4. *Плущевский М.Б.* «Око земное» — образ стандартософии как науки наук XX века // Стандарты и качество. — 1993. — № 3. — С.45.
5. *Кардаш В.Я.* Экономика и стандартизация качества продукции: Учеб. пособие. — К.: УМК ВО, 1989. — 160 с.